

РОЗДІЛ 1. ІНТЕГРАЦІЯ ТА ІННОВАЦІЙНА ТРАНСФОРМАЦІЯ

УДК 911.3:338.2

Л. І. ВОРОТИНА

КЛАСТЕРИ В ОРГАНІЗАЦІЙНІЙ СТРУКТУРІ УПРАВЛІННЯ ЕКОНОМІКОЮ РЕГІОНУ

У статті розглянуто можливість формування кластерної моделі управління та організації підприємницьких структур Донбасу у період руйнації та можливостей впровадження науково обґрунтованих розробок для об'єднання підприємств малого та середнього бізнесу цього регіону. Доведено що кластерна модель управління та організації діяльності малих та середніх підприємств регіону формує власний інвестиційний ресурс та контроль, що до цільового та ефективного використання.

The paper considers the possibility of forming a cluster model of management and organization of Donbass businesses during the destruction and the possibility of introducing science-based development association for entrepreneurs of small and medium-sized businesses in the region. It is proved that the cluster model of management and organization of small and medium-sized enterprises in the region forming investment resources and controls to target and effective use.

Ключові слова: кластерна модель, кластеризація, регіон Донбас, малі і середні підприємства, потенціал регіону

Сучасний стан економічного розвитку України супроводжується викликами та ризиками, які потребують пошуку шляхів протидії цим викликам і створення реальних важелів впливу на формування в підприємницькому середовищі дієвих організаційних форм управління, до яких відноситься регіональна економічна кластеризація.

Трагічні події в регіоні Донбасу потребують зосередження зусиль науковців України в пошуку шляхів виведення економіки регіону з загрози повної руйнації. На нашу думку, теорія і практика кластеризації економіки регіонів має стати

важливим важелем впливу на поновлення і подальший розвиток регіону Донбасу.

Наукові дослідження, залучення досвіду країн світу з питань створення та функціонування кластерів в економічному просторі дають підстави стверджувати, що кластерна модель управління бізнесовим полем діяльності підприємницьких структур повністю відповідає теорії та практиці становлення та розвитку регіонів в межах національних економік.

Кластерна модель управління об'єднаннями потенціалів окремих підприємств в єдину мережу задоволення попиту населення регіонів, дозволяє створити економічну логістичну модель руху товарів «виробник-споживач» з низьким рівнем витрат на транспортування.

Особливої актуальності створення кластерів в економіці, як шляху відродження потенційних можливостей, набувають в регіонах, де вщент зруйновані економічні зв'язки між суб'єктами підприємницької діяльності, знищено в значній частині інфраструктуру регіону, понівечено значну частину економічного та трудового ресурсу, затьмарено майбуття регіону.

Регіональні кластери стають відповіддю тим викликам і ризикам сучасності, котрі обумовленні не проблемами власного бізнесу, а виникають в особливих умовах функціонування регіональної економіки внаслідок порушення поля діяльності підприємницьких структур в регіонах, скажімо, в такому, яким на сьогодні є регіон Донбасу України.

Важко в сучасних умовах регіональних проблем Донбасу формувати наукову модель кластеризації регіональної економіки, виходячи із реалій функціонування підприємницьких структур на Донбасі.

Проте, наукові дослідження світового та вітчизняного досвіду функціонування кластерних об'єднань дозволяє стверджувати, що кластери об'єктивно створюють можливість ввести в економічний простір регіону внутрішній потенціал підприємницьких структур.

Під час внутрішніх проблем в сучасних умовах в Україні, коли в частині її території точиться агресивна руйнація регіонального потенціалу, розраховувати на інвестиції зовні Донбасу немає сенсу. За таких умов інвестиційного «голодомору» на зруйнованих територіях регіону Донбасу,

єдиним реальним ресурсом збереження підприємницького поля діяльності підприємств стає їх об'єднання в кластери і використання кластерної моделі управління. Ці висновки наукових досліджень щодо кластерів та кластерної моделі управління підприємницькими структурами, безумовно, мають сенс використовувати у будь-яких умовах розвитку регіонів. Але для проблемних регіонів, яким, на жаль, є сьогодні регіон Донбасу, не з його провини, задіяння кластерної моделі управління підприємницькими структурами можна вважати додатковим внутрішнім ресурсом регіональної економіки. В умовах створення та функціонування кластерних об'єднань і використання кластерної моделі управління, малі та середні підприємства, суб'єкти кластера, по-перше, виконують функцію внутрішнього інвестування, коли зовнішнє інвестування обмежено або інвестиції зовні відсутні повністю. По-друге, кластерні об'єднання та кластерна модель управління об'єктивно виводять малі та середні підприємства з «тіні», обумовлюють легалізацію фінансової діяльності підприємницьких структур, суб'єктів кластера. Задіяння означених важелів та переваг кластеризації поля діяльності малих та середніх підприємств регіону, дає додатковий ресурс і можливість забезпечити подальше функціонування підприємницьких структур.

Наголошення на вирішенні розвитку проблемних регіонів за рахунок кластеризації економіки не означає, що кластери відіграють свою прогресивну роль лише в екстремальних умовах, які склались в регіоні Донбасу. Наукові дослідження представників української наукової думки та впровадження наукових розробок вітчизняних дослідників у практику діяльності малих і середніх підприємств в Україні, довели можливість і переваги створення кластерних об'єднань підприємств і використання кластерної моделі управління та кластерної організації діяльності підприємницьких структур в межах кластерів в різних регіонах не лише в межах національних економік, але й в міжнародному, міждержавному просторі діяльності підприємств малого і середнього бізнесу.

Слід відзначити, що Спілка економістів України (СЕУ) в особі її членів, науковців та практиків, започаткувала вивчення і розповсюдження практики функціонування

кластерів, як прогресивної форми об'єднань малих та середніх підприємств і підприємницьких структур в країнах світу і активно впродовж багатьох років безпосередньо організовувала і сприяла створенню кластерів в регіонах України [1].

Наукові дослідження та практичні рекомендації членів СЕУ заклали початок створення кластерів в регіонах України. [2,3]

З часу створення асоціації «Подольє Первое», з появи першого будівельного кластера в Україні в Хмельницькій області (1998 р.), ідея кластерної моделі організації діяльності суб'єктів підприємницької діяльності набула розвитку в багатьох регіонах України і, як засвідчують підприємці і дослідники кластерних формувань, сприяли отриманню ефективних результатів діяльності підприємців, малих та середніх підприємств, учасників кластерних об'єднань [4].

На наш погляд, об'єднання зусиль суб'єктів підприємницької діяльності в регіонах з місцевою, регіональною, владою і при супроводі наукового моніторингу, кластери спроможні, як ніякий інший ресурс, забезпечити повернення зруйнованої регіональної економіки у русло високоефективного функціонування.

Свого часу, представники школи класичної економічної думки, до наукових здобутків яких, на жаль, ми не часто звертаємось в наш час, довели, що зусилля людей, які об'єднуються при виконанні своєї діяльності, в багато разів підвищують її результативність (краще учасників розвантаження вручну цегли організувати в ланцюг и передавати цеглину один одному, ніж кожен буде носити цеглину окремо).

Так от, щоб не відходити від наших досліджень по означеній темі статті, кластери і є такою простою формою об'єднання зусиль підприємців малого та середнього бізнесу в єдиний «ланцюг» з місцевою владою і наукою заради максимального використання потенційних можливостей економіки, ресурсів, природних, кліматичних, територіальних особливостей регіону.

Надзвичайно позитивну роль мають відіграти регіональні кластери в умовах порушення, або навіть, певного зруйнування економічних взаємозв'язків господарюючих суб'єктів за межами свого регіону, як ми з сумом констатуємо в регіоні Донбасу сьогодні.

Зважаючи на пріоритетні і домінуючі на Донбасі галузі промисловості і сільського господарства, є сенс активізувати кластеризацію економіки цього регіону. Підприємці і науковців, які стояли у витоків формування кластерної організації управління металургійним комплексом Донбасу і сільським господарством регіону, добре пам'ятають, що намагання мобілізації внутрішніх резервів регіону Донбасу сприяли організації і проведенню Першого регіонального Форуму представників малого і середнього бізнесу в м. Донецьк (17.11.2011 р.), в резолюції якого була підкріплена думка щодо того, що світ рухається дуже активно в напрямі кластеризації економіки і сформульовані відповідні пропозиції по прискоренню вирішення питань формування кластерної моделі організації управління економікою регіону Донбасу [5].

Наукові сили, які об'єднує Спілка економістів України, неодноразово присвячувала свої зібрання на Пленумах і конференціях обговоренню питань теоретичного обґрунтування і практичної реалізації результатів наукових досліджень створення кластерів в різних регіонах України.

В сучасних складних умовах життєдіяльності регіону Донбасу, в умовах зруйнованої інфраструктури підприємницького середовища, на перший план викликів формування регіональної кластеризації економіки виходить подолання обмеження можливостей місцевого управління в регіоні та неспроможність організації господарської діяльності суб'єктами підприємницької діяльності за умов низького рівня децентралізованого управління і відсутності інвестиційної привабливості регіону.

Отже, децентралізація влади та надання регіонам більш широких повноважень в управлінській, економічній, ресурсній сферах діяльності суб'єктів господарювання є першим кроком до створення умов кластеризації економіки та концентрації потенційних можливостей малих та середніх підприємств регіону.

Немає сенсу дискутувати щодо прийняття Закону України «Про особливий порядок місцевого самоврядування в окремих районах Донецької та Луганської областей», оскільки він визначає лише тимчасовий порядок організації місцевого самоврядування. А кластеризація економіки регіону – це

стратегічний орієнтир напряму діяльності суб'єктів господарювання за умов об'єднання потенційних можливостей і ресурсів учасників кластера з орієнтацією на задоволення потреб населення регіону вже сьогодні і на далеку перспективу, а не на три роки, впродовж яких означений Закон буде визначати умови економічного і політичного життя частини регіону Донбасу в Україні. З наукової точки зору, означений Закон виконує функцію експерименту в системі державної політики та державного менеджменту в регіоні.

Експеримент в економіці може бути задіяним в державному управлінні економікою регіонів, проте у вирішенні питання кластерних об'єднань обмеження в часі лише в період експерименту не може позитивно вплинути на реалізацію стратегічних задумів та цілей учасників кластерної моделі зв'язків та управління малим і середнім бізнесом в регіоні.

Отже, створення умов довгострокового, стратегічного поля діяльності кластерних об'єднань – є наступним кроком формування ефективних економічних зв'язків суб'єктів підприємницької діяльності в регіоні.

Аналітичні інформаційні джерела, щодо сучасного стану економіки та життєдіяльності регіону Донбасу, не дають підстави для оптимістичної оцінки умов побудови та формування кластерів. За оцінками аналітиків, матеріалами журналу «Україна Forbes», офіційними, на жаль не системними, повідомленнями інформаційного характеру, економічний стан регіону Донбасу на межі критичного, хоча має потужний промисловий і аграрний потенціал: на Луганську область припадає 43% добичі вугілля, на Донецьку – 27%.

Близько 8% загальноукраїнського виробництва електроенергії на теплових електростанціях припадає на електричний холдінг «ДТЕК». У складі ТОВ «ДТЕК Східенерго» працюють на вугіллі теплові електростанції у Донецькій та Луганській областях – ПАТ «ДТЕК Дніпроенерго» (8185 МВт) і ПАТ «ДТЕК Західенерго» (4707 МВт).

Через Луганську область в Україну входить транзитний газопровід «Союз». Маріупольський «Азовсталь» – головний виробник рейок для залізничних шляхів. Найбільший в Україні виробник локомотивів «Луганськтепловоз». Маріупольський «Азовмаш» – виробник вантажних вагонів, цистерн та

запасних деталей до них. Попаснянський вагоноремонтний завод. Артемівський завод з оброблення кольорових металів, кольорового прокату. Краматорський завод «Енергомашспецсталь» – виробник виробів для атомних реакторів. Стахановський вагонобудівний завод. Дніпровський металургійний комбінат ім.Дзержинського. Алчевський металургійний комбінат, та інші, в цілому корпорація «Індустріальний союз Донбасу». Перелічувати можна ще багато складових потенціалу регіону. Загалом, приблизно 15% ВВП виробляє регіон Донбасу.

Висновок з цього може бути лише один: збереження єдності України, збереження потенціалу регіону Донбасу в загальноукраїнському економічному просторі – наступний крок можливостей продовження стратегічного курсу на об'єднання зусиль господарюючих суб'єктів регіону шляхом формування кластерної моделі управління та організації діяльності малих і середніх підприємств регіону, налагодження взаємодії учасників кластерів для підвищення ефективності діяльності бізнесових формувань і створення умов відповідного рівня задоволення потреб населення регіону.

Хоча, соціально-економічні відносини в регіоні, що будуються на характері та різних формах власності, потребують, безумовно, окремого наукового дослідження і розробки стратегії подальшого використання економічного потенціалу Донбасу.

Наступний крок, який стимулює та відкриває шлях створення кластерної моделі управління підприємствами в регіоні знаходиться в площині формування регіональної схеми логістики від виробника до споживача продукції. Логістика в економіці, як доведено науковими дослідженнями і практикою використання логістичної системи руху продукції від виробника до споживача, створює умови впровадження ефективних технологій забезпечення процесу руху ресурсів та товарів на територіальному просторі регіонів. Функціонально побудова схеми логістичного руху ресурсів регіону відповідає природі кластерів, які, завдяки об'єднанню постачальників-виробників-споживачів в єдиний ланцюг руху ресурсів і товарів, забезпечує ефективну реалізацію цільового призначення кластерів – максимально використати потенційні можливості регіону при задоволенні потреб споживачів на певній території.

Серед шістьох регіональних залізниць в Україні, найбільша щільність залізниць на Донбасі. Донецьк входить до складу великих транспортних вузлів автомобільного транспорту. Трубопровідний транспорт в регіоні Донбасу представлено у вигляді транзитного газопроводу «Союз». Морський транспорт регіону дозволяє через Маріуполь здійснювати каботаж малий (перевезення між портами Азовського моря), та великий (перевезення в межах України між портами різних морів). Транспортна мережа регіону Донбас дає можливість залучитись до формування потужних транспортних коридорів і транзитних перевезень. Транспортна потужна індустрія Донбасу спроможна забезпечити вирішення побудови ефективної регіональної логістичної схеми транспортування ресурсів і товарів, як необхідної умови функціонування кластерних об'єднань на регіональному просторі Донбасу.

Відновлення та використання потужного транспортного потенціалу регіону є наступним кроком створення умов формування кластерної моделі управління та організації діяльності підприємницьких структур Донбасу в регіональному просторі Донбасу.

Реалізації стратегії створення кластерів в значній мірі залежить від наявності достатньої кількості трудових ресурсів в регіоні. Організація системи кластерного об'єднання трудових ресурсів Донбасу також відноситься до важливого кроку створення умов формування і функціонування кластерів в регіональному просторі. Донбас відноситься до регіонів України з найбільшою середньою густотою населення (149 кв. км).

Кластери, у відповідності до їх характеру об'єднань, спроможні сприяти вирішенню проблеми зайнятості в регіоні. Виважена регіональна політика з питань ефективного використання трудових ресурсів регіону має бути наступним кроком сприяння впровадження кластерної моделі організації управління підприємствами на Донбасі. Сукупність матеріальних, інтелектуальних, трудових ресурсів та створення умов інноваційного розвитку економіки регіону Донбасу також відноситься до наступного кроку створення умов формування інноваційної моделі кластерних об'єднань на території регіону.

Певна самостійність регіону створює необхідну стратегічну перспективу використання інноваційного потенціалу і можливостей максимального залучення до інноваційних процесів суб'єктів господарювання в інноваційних моделях кластерної організації діяльності підприємств регіону.

Регіон Донбасу має і надалі залишатись регіоном розробки фундаментальних наукових досліджень і практичних впроваджень їх у виробничій процес кластерних об'єднань, і, відповідно, одним із важливіших кроків підвищення ролі кластерів в інноваційному шляху регіонального розвитку. Інноваційний шлях розвитку, безумовно, потребує значних фінансових ресурсів для створення належної інфраструктури функціонування і залучення підприємств з інноваційним спрямуванням їх діяльності. В сучасних умовах, коли зруйнована або зупинена діяльність значної частини регіонального економічного потенціалу Донбасу, важко визначити стратегію інноваційного шляху розвитку кластерної форми організації діяльності підприємств регіону. Водночас, науково-інноваційний потенціал Донбасу з достатньою кількістю науковців високої кваліфікації, науково-дослідних інституцій, ВУЗів безперечно, є запорукою можливостей впровадження науково обґрунтованих розробок і рекомендацій щодо створення і забезпечення функціонування в регіоні сучасних інноваційних об'єднань господарюючих суб'єктів, в тому числі і у такій прогресивній і перспективній формі, якою є кластерна модель об'єднання підприємств малого та середнього бізнесу.

Перевагою кластерної моделі об'єднання економічного потенціалу в регіоні є можливість в межах кластера забезпечити концентрацію, як ми вже підкреслювали, внутрішнього інвестиційного ресурсу суб'єктів кластера для реалізації можливостей придбання науково-технологічної продукції, використання інфраструктурних інституцій інноваційного підприємництва, підготовки і використання належних трудових ресурсів для інноваційної підприємницької діяльності.

Кластерна форма об'єднань суб'єктів господарювання спроможна впливати на механізми заохочення банківської системи регіону до кредитування інноваційних проектів, виступаючи кластерним колективним гарантом цільового використання кредитних коштів. Проте, на наш погляд, в

сучасних умовах функціонування банківської системи в Україні, більш надійним і антикризовим ресурсом може бути внутрішній інвестиційний ресурс підприємств малого та середнього бізнесу. Кластери, які за своєю об'єктивною природою є прозорою економічною формою об'єднання господарюючих суб'єктів, внутрішній інвестиційний ресурс також формують і використовують прозоро і внутрішньо підконтрольно всім учасникам кластерного об'єднання. І з цього, обумовленого соціально-економічним характером кластерних об'єднань підприємств, створюється ще один додатковий ресурс регіонального економічного поля діяльності малих та середніх підприємств – можливість скоротити в багато разів кількість контролюючих органів і кількість податкових і фіскальних стягнень з підприємницьких структур, членів кластерних об'єднань.

Не виходячи за обмежені рамки статті, можна зробити висновки щодо кластерної моделі управління та організації діяльності малих та середніх підприємств регіону, які зводяться до визнання кластерів такою формою об'єднань підприємницьких структур, яка виступає самостійним регіональним ресурсом, здатна протидіяти викликам і ризикам економічного розвитку в межах регіонів і національних економік, формує власний інвестиційний ресурс і контроль щодо його цільового та ефективного використання.

Наукові дослідження доводять, що всі позитивні характеристики кластерних об'єднань підприємців малого і середнього бізнесу, водночас, породжують і проблеми використання їх потенціалу в регіонах і національній економіці в цілому в наслідок великої кількості причин, серед яких можна назвати такі, як супротив місцевих органів влади впровадженню прогресивних форм об'єднань підприємницьких структур, як перешкоди на шляху корупційної складової чиновників на місцях; брак підприємницької ініціативи створення кластерів; відсутність достатньої консультативно-інформаційної бази щодо суті та переваг кластерної моделі управління та організації діяльності учасників кластерів в регіонах і в цілому в Україні; відсутність досвіду підприємницьких структур, власників малих і середніх підприємств, приватних підприємців щодо об'єднання підприємницьких ресурсів в умовах конкурентної боротьби;

підприємницькі страхи та перестороги щодо можливостей недобросовісної конкуренції. І, головне, у відсутності у значної кількості представників місцевої влади і підприємців довіри один одному і прогресивного бачення перспектив подальшого стратегічного розвитку регіональної економіки та економічного потенціалу України в цілому.

В цьому контексті слід підкреслити ту величезну роботу вчених Спілки економістів України, які вперше в українській науковій думці почали дослідження кластерів, всіх форм кластерних об'єднань, кластерних моделей управління малими та середніми підприємствами, кластерних форм організації діяльності учасників кластерних об'єднань. І на останньому, IX Пленумі СЕУ (26.09. 2014 р.) розробили рекомендації щодо готовності наукового моніторингу, наукового супроводження, практичної допомоги регіону Донбасу у використанні регіонального потенціалу Донбасу шляхом кластеризації економічних можливостей регіону.

Бібліографія

1. Сайт Спілки економістів України.
2. Соколенко С. І. **Кластери в глобальній економіці:** (монографія). – / Станіслав Соколенко: (відп. ред. І. І. Лукінов) – К. : Логос, 2004. – 847 с.
3. Соколенко С. И. **Производственные системы глобализации: Сети. Альянсы. Партнерство. Кластеры: Украинский контекст/** С. И. Соколенко. – К. : Логос, 2002. – 646 с.
4. Войнаренко М. П. **Кластери в економіці: аналіз теорії і практики:** монографія / М. П. Войнаренко. – ХНУ, 2008. – 220 с.
5. **Матеріали Першого регіонального Форуму представників малого і середнього бізнесу в м. Донецьк** (17.11.2011 р.)

Рецензент: д.е.н., професор Павлов В.І.